

ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

**МАЛІНОВСЬКИЙ Євген Анжелович - бакалавр, військова частина А0351,
центр забезпечення**

**БІСЮК Олена Сергіївна - кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри публічноправничих дисциплін Київського міжнародного університету
orcid 0000-0002-1570-2721
DOI 10.32782/NP.2022.1.30**

В статті проаналізовані проблемні питання обставин, виключаючих адміністративну відповідальність військовослужбовців. Удано увагу тому, що військовослужбовці не належать до загальної категорії осіб, передбаченої в цій статті, оскільки законодавець в цій категорії осіб передбачив окремі ознаки, які характеризують їх як військовослужбовців, а не як громадян. Зокрема, це відношення до виконання обов'язків, пов'язаних з обороною, а також до виконання наказів, які є обов'язковими для виконання. Установлено, що в цій категорії осіб передбачено окремі ознаки, які характеризують їх як військовослужбовців, а не як громадян. Зокрема, це відношення до виконання обов'язків, пов'язаних з обороною, а також до виконання наказів, які є обов'язковими для виконання. Установлено, що в цій категорії осіб передбачено окремі ознаки, які характеризують їх як військовослужбовців, а не як громадян. Зокрема, це відношення до виконання обов'язків, пов'язаних з обороною, а також до виконання наказів, які є обов'язковими для виконання.

Ключевые слова: Конституция, административная ответственность, военнослужащий, обстоятельства, исключающее административную ответственность, крайняя необходимость, необходимая оборона, исполнение приказа.

Обґрунтування вибору теми дослідження

У сучасних умовах зростає необхідність окремих громадян щодо забезпечення своєї безпеки та безпеки інших осіб, а також державного і громадського порядку, охорони власності, встановленого порядку управління. Саме тому інститутам необхідної оборони, крайньої необхідності сьогодні відводиться особливе місце. Важливо, що інститути необхідної оборони, крайньої необхідності і затримання порушника мають стимулююче значення у сфері адміністративно-правового регулювання, за їх допомогою "активізується участь громадян у попередженні адміністративної деліктності" [1, с. 241]. Активні дії окремих громадян є дієвим засобом боротьби з різними правопорушеннями, одним із способів захисту особистості та її прав від суспільно небезпечних посягань, а також важливою формою забезпечення цивілізованого правопорядку. Як і для більшості громадян, відмова військовослужбовця від дій у стані крайньої необхідності або необхідної оборони не призводить до правових наслідків. Однак щодо цієї категорії осіб є суттєва особливість, яка

фактично означає виняток із загального правила.

Стан дослідження проблеми

Дослідження, що стосуються специфіки правового статусу військовослужбовців у сфері управлінської діяльності проводили такі вчені, як М.В.Артамонов, М.В.Белоконєв, М.І.Кузнецов, О.Є.Луньов, В.В.Чумак, В.О.Шамрай. Розроблені ними положення мають побічне значення для з'ясування особливого статусу військовослужбовців як суб'єктів адміністративної відповідальності, оскільки вони були сформульовані при вирішенні інших завдань і за інших часів. Викладені обставини, потреба в удосконаленні норм чинного адміністративного законодавства, що регулюють відповідальність військовослужбовців за вчинення адміністративних проступків, а також відсутність належного предметного дослідження даної проблеми потребують проведення подальших наукових досліджень.

Мета дослідження полягає у тому, щоб на основі наукових досліджень фахівців у галузі права охарактеризувати обставини, що виключають адміністративну відповідальність військовослужбовців та надати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення зазначеної сфери суспільних відносин.

Виклад основних положень

Згідно зі ст. 17 Конституції України, оборона країни, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Отже, специфіка не тільки соціального, а й правового становища військовослужбовців при здійсненні ними своєї службової діяльності суттєва і має державне значення. А тому, коли на військовослужбовців покладено обов'язок в силу їхнього службового становища, виконуваних суспільних функцій або на інших підставах охороняти від суспільно-небезпечних та інших посягань державні, громадські або особисті інтереси (бойове чергування, патрулювання, вартова служба тощо) – необхідна оборона і крайня необхідність буде не тільки певною гарантією, правом, а й юридичним обов'язком.

Умови правомірності необхідної оборони для цих осіб такі ж, як і для всіх інших громадян, але відмова їх від зазначених дій буде розглядатися як службове або інше порушення, а в окремих випадках – як кримінальне правопорушення.

Зі змісту статей 18 і 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) випливають певні умови правомірності дій особи в стані крайньої необхідності і необхідної оборони. Їх аналіз дозволяє зробити висновок про те, що здебільшого вони співпадають з аналогічними умовами правомірності крайньої необхідності і необхідної оборони за кримінальним правом [2, с. 5 - 9].

Як зазначає Д.Н.Бахрах, дотримання громадянином встановлених правил поведінки "...сприяє зміцненню громадського порядку, але, попри це, становить звичайну правомірну поведінку, не пов'язану з особливими фізичними і душевними зусиллями". "І, навпаки, припинення громадянином посягань на громадський порядок інших осіб або захист його в стані необхідної оборони свідчать про його активну, правомірну поведінку та ініціативну законну діяльність" [3, с. 102].

У зв'язку з цим, слід погодитися зі С.С.Сливкою про те, що "кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади" [4, с. 46].

Ще однією обставиною, що виключає застосування адміністративної відповідальності, є стан неосудності особи, яка вчиняє певні протиправні проступки (ст. 17 КУпАП). Згідно зі ст. 20 КУпАП, не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану [5]. Стосовно такої категорії суб'єктів, як військовослужбовці, можливість виникнення стану неосудності при вчиненні ними адміністративних правопорушень зведена до мінімуму. Згідно з Положенням про

військово-лікарську експертизу і медичний огляд у Збройних Силах України військово-службовці з відповідними розладами психіки і поведінки та хворобами нервової системи повинні визнаватися не придатними до військової служби [6]. Наявність такого факту вимагає додаткових пояснень.

Справді, діяння, вчинене у стані неосудності, хоча й не є адміністративним правопорушенням (оскільки відсутній такий обов'язковий його елемент, передбачений у ст. 9 КУпАП, як вина), має протиправний, суспільно шкідливий характер. У цьому відношенні розглядувана обставина суттєво відрізняється від крайньої необхідності і необхідної оборони.

Але законодавець, закріплюючи у ст. 17 КУпАП неосудність, не передбачає такий критерій, як відсутність протиправності і суспільної небезпеки (шкідливості). В даному випадку визначальним є виключення адміністративної відповідальності у разі вчинення особою діяння, що підпадає під ознаки адміністративного правопорушення в стані крайньої необхідності, необхідної оборони і неосудності. Саме цим і потрібно керуватися при визнанні такої обставини, як неосудність.

На сьогодні чинне адміністративне законодавство України не передбачає ще яких-небудь обставин, крім крайньої необхідності, необхідної оборони і неосудності, що виключали б адміністративну відповідальність. Однак деякі вчені-адміністративісти пропонують розширити перелік таких обставин.

Особливу увагу привертає така обставина, як виконання неправомірного, незаконного наказу. Особливої актуальності це питання набуло з прийняттям Конституції України, стаття 60 якої вказує, що ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази. За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність [7].

Із прийняттям цієї норми в українській армії фактично запроваджено принцип умовної обов'язковості (відносної покорі) підлеглих наказові начальника. Стаття 6 Дисциплінарного статуту Збройних Сил

України зазначає: “Право командира - віддавати накази і розпорядження, а обов'язок підлеглого – їх виконувати, крім випадків віддання явно злочинного наказу чи розпорядження” [8].

Існує також думка, що вчинення діяння, яке, наприклад, підпадає під ознаки такого військового злочину, як непокоря, не слід розцінювати як самостійну підставу. “В цьому випадку враховується правило про крайню необхідність” [9, с. 899].

Так чи інакше юридична відповідальність виключається.

У складні ситуації потрапляють військові водії (зазвичай військовослужбовці строкової служби), коли начальники віддають накази, пов'язані з порушенням правил водіння чи експлуатації машин. Складність цієї ситуації полягає в тому, що в деяких випадках вони позбавлені свободи вибору варіантів поведінки, оскільки будь-який вибір за існуючих вимог нормативних актів є підставою для притягнення водія до відповідальності [10, с. 3].

І.Климов і В.Белоконєв зазначають, що питання про застосування юридичної відповідальності за виконання підлеглим незаконного наказу може ставитися у таких випадках: виконання наказу підлеглим, поінформованим про протиправний характер цього наказу; виконання незаконного (злочинного) наказу особою, що сумнівається в його правомірності; виконання явно неправомірного наказу, але такого, що немає ознак злочину; виконання явно злочинного наказу [10, с. 3].

З урахуванням конституційних положень і положень діючого кримінального і адміністративного законодавства України можна дійти висновку, що практичні працівники ставлять питання про подальшу розробку термінів “злочинний наказ”, “злочинне розпорядження”, а не терміна “незаконний наказ” [11, с. 26].

Тому вважаємо, що виконання наказу, який навіть і є неправомірним, слід розглядати також як обставину, що виключає адміністративну відповідальність. Саме такий висновок впливає з положень діючого законодавства, вище викладеного історичного

аналізу та існуючої нормативної регламентації в окремих зарубіжних країнах.

Враховуючи вищевикладене і те, що адміністративні правопорушення за ступенем суспільної небезпеки значно відрізняються від злочинних діянь, можливий варіант, коли в адміністративному законодавстві буде закріплена окрема обставина, яка виключає адміністративну відповідальність саме такої категорії осіб, як військовослужбовці, у разі вчинення ними діяння, що підпадає під ознаки адміністративного проступку, на виконання незаконного, неправомірного наказу навіть у випадку, коли невідповідність певним нормативним актам була очевидною для виконавця-підлеглого. Видається, що ця обставина має бути закріплена не поряд з іншими обставинами, що виключають адміністративну відповідальність у ст. 17 КУпАП, а в ст. 15 КУпАП, яка спеціально присвячена питанням адміністративної відповідальності військовослужбовців.

Висновки

Враховуючи обмежений характер адміністративної відповідальності військовослужбовців, поняття адміністративної відповідальності військовослужбовців визначається як зміна правового статусу військовослужбовців, що здійснюється уповноваженим на те органом (посадовою особою), за відсутності між ними відносин службового підпорядкування у результаті застосування лише визначених для даної категорії (особливих суб'єктів) адміністративних стягнень і проявляється або в обмеженні прав військовослужбовців, або в покладанні додаткових обов'язків за вчинення окремих адміністративних правопорушень в порядку і на умовах, передбачених нормами адміністративного законодавства.

Таким чином, слід констатувати, що адміністративні правопорушення за ступенем суспільної небезпеки значно відрізняються від злочинних діянь, можливий варіант, коли в адміністративному законодавстві буде закріплена окрема обставина, що виключає адміністративну відповідальність саме такої категорії осіб, як військовослужбовці, у разі вчинення ними діяння, що підпадає під ознаки адміністративного

проступку, на виконання незаконного, неправомірного наказу навіть у випадку, коли невідповідність певним нормативним актам була очевидною для виконавця-підлеглого. Ця обставина має бути закріплена у ст. 15 КУпАП, яка спеціально присвячена питанням адміністративної відповідальності військовослужбовців. На підставі цього пропонується ч. 4 цієї статті викласти у такій редакції: "Військовослужбовці не підлягають адміністративній відповідальності у випадку вчинення діяння, що підпадає під ознаки адміністративного правопорушення за виконання наказу чи розпорядження".

Література

1. Остапенко О.І. Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку. Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 1995. 312 с.
2. Новіков В.В., Чистоклетов Л.Г., Зрибнев М.А., Аламбець М.М. Застосування вогнепальної зброї працівниками міліції. Навчально-практичний посібник. Львів: Львівський інститут внутрішніх справ при НАВСУ, 1998. 165 с.
3. Бахрах, Д. Н. Административное право России : учебник. 6-е изд., перераб. и доп. Москва: ЭКСМО, 2011. 622 с.
4. Сливка С. С. Самозахист населення: моральний аспект. Львів: Каменяр, 1996. 144 с.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 року № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
6. Положення про військово-лікарську експертизу і медичний огляд у Збройних Силах України: Затверджене наказом Міністра оборони України від 14.08.2008 № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text>
7. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
8. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 551

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано проблемні питання обставин, що виключають адміністративну відповідальність військовослужбовців. Приділено увагу тому, що військовослужбовці не належать до загальних суб'єктів адміністративного правопорушення, оскільки законодавець щодо цієї категорії осіб передбачив, поряд із загальними для всіх суб'єктів, певні специфічні, особливі ознаки. Обґрунтовано, що як і для більшості громадян, відмова військовослужбовця від дії у стані крайньої необхідності або необхідної оборони не призводить до правових наслідків. Встановлено, що стосовно такої категорії суб'єктів, як військовослужбовці, можливість виникнення стану неосудності при вчиненні ними адміністративних правопорушень зведена до мінімуму. Приділено увагу тому, що адміністративна відповідальність виключається у разі вчинення особою діяння, що підпадає під ознаки адміністративного правопорушення в стані крайньої необхідності, необхідної оборони і неосудності. Обґрунтовано необхідність розглядати виконання наказу, який навіть і є неправомірним, як обставину, що виключає адміністративну відповідальність.

Ключові слова: Конституція, адміністративна відповідальність, військовослужбовець, обставини, що виключають адміністративну відповідальність, крайня необхідність, необхідна оборона, виконання наказу.

- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>

9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред.

SUMMARY

The article analyzes the problematic issues of circumstances that exclude the administrative liability of military personnel. Attention is paid to the fact that military personnel do not belong to the general subjects of administrative offenses, as the legislator has provided for certain specific, special features for this category of persons, along with the general ones for all subjects. It is substantiated that, as for most citizens, the refusal of military personnel to act in a state of extreme necessity or necessary defense does not lead to legal consequences. It is established that with regard to such a category of subjects as military personnel, the possibility of insanity in the commission of administrative offenses is minimized. Attention is paid to the fact that administrative liability is excluded if a person commits an act that falls under the signs of an administrative offense in a state of extreme necessity, necessary defense and insanity. The necessity to consider the execution of the order, which is even illegal, as a circumstance that excludes administrative liability is substantiated.

Keywords: Constitution, administrative responsibility, military personnel, circumstances that exclude administrative responsibility, extreme necessity, necessary defense, execution of the order.

В.Ф.Бойка, Я.Ю.Кондратьєва, С.С.Яценка.
Київ: А.С.К., 2000. 1120 с.

10. Климов І., Белоконєв В. В яких випадках наказ командира вважається незаконним?. *Народна армія*. 1997. 24 вересня. С. 3.

11. Волков О.Ф. Коментар на статтю В.В.Верцюха "Закон і армійський наказ". *Адвокат*. 1997. № 1. С. 26.